

KÉRCHY Anna

HÉBRENC KISLEÁNYBÓL KÖTELESSÉGTUDÓ HONLEÁNY NŐKÉPVÁLTOZÁSOK A MAGYAR LÁNYOK HETILAP ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ALATTI LAPSZÁMAIBAN¹

Tanulmányom a Magyar Lányok című képes ifjúsági hetilap 1914 és 1918 között megjelent számaira koncentrálni kívánja feltérképezni, hogy a lap legjellegzetesebb szegmensei – az állandó rovatok, a Szerkesztő Postája, a főszerkesztői vezércikkek vagy az illusztrációul szolgáló képanyagok – miképp árulkodnak arról, hogy az első világháború eseményei milyen változásokat idéztek elő a sajtótermék körvonalazta eszményi nőképre, az ideális olvasóra vonatkozó elvárásokat illetően. Kérdésem az, hogy a célközönség *kisleány* helyett *honleány*ként való aposztrofálása valóban jelenthetett-e valódi elmozdulást a konzervatív, alárendelt femininitás felől az agilisabb, politizáltabb identitásformációk felé.

Célkitűzés és módszertan

A *Magyar Lányok: képes hetilap fiatal leányok számára* Singer és Wolfner kiadásában jelent meg 1894 és 1944 között Tutsek Anna főszerkesztésében azzal a hármas célkitűzéssel, hogy célközönsége, a magyar fiatal leányok tudásszomját csillapítsa, szívét-lelkét nemesítse, és gyakorlati érzékét pallérozza „tartalmas, értékes, a nemzeti szellem ápolását, az igazi magyar szellem fejlesztését célzó közleményekkel”. Mint arra a lap fennállásának első évfordulóját ünneplő szerkesztői előszó rámutat, a hetilap a kezdetektől fogva egyszerre kívánt megteremteni „egy magyar, fiatal leányoknak való irodalmat, mely eddig teljesen elhagyatva, paragon hevert”, és felkarolni „a háztartás, kertészet, konyha, kézimunka s a nőket érdeklő minden kérdéssel” kapcsolatos ismeretterjesztést.²

Tanulmányomban a Magyar Lányok hetilap az első világháború éveit megjelent lapszámaiban a következő kérdéseket vizsgálom: Miként változott a népszerű *Cilike* lektúrsorozatot is jegyző főszerkesztő nő közvetítette, a fiatal, tizenéves nőolvasók identitásformációit alapvetően meghatározni hivatott konzervatív nőkép? A fokozódóan kollektív történelmi traumaként megélt események – s a háború olyan gyakorlati következményei, mint a hátszágban maradt nők családfenntartóvá válása – hogyan helyezte át a hangsúlyokat a korábban a lapot elsődlegesen jellemző, jellegzetesen tutseki, alárendelt femininitás és „represszív szexuális morál helyeslése” (Kádár 2002: 80) felől egy agilisabb nőkép artikulálásának irányába? Miként telítődött a nemi identitás fokozottan a nemzeti, politikai identitás aspektusaival?

A lap négy évfolyamát, az 1914 januárja és 1918 decembere között megjelent számokat tekintettem át, így limitált időintervallumban bár, de mégis rálátásom nyílt a háború előtt, illetve után megjelent tartalmakra is, és azok viszonyítási pontként való felhasználása elősegítette a háború alatti lapszámok sajátosságainak megfogalmazását. Heterogén metodológiai eszköztárat használtam: a szerkesztési elvek és gyakorlat, a szerzők köre, a jellemző tematika, a megkonstruált közönség, illetve a kulturális közvetítés és termelés mediális aspektusainak kérdéseit igyekeztem figyelembe venni.³ Nyomon követtem az állandó rovatok tartalmi változásait, a legfontosabb eseményekre reflektáló és címlapra helyezett főszerkesztői vezércikkeket, valamint különös figyelmet fordítottam a Szerkesztő Postájában az olvasói levelekre adott válaszok módosulásaira, hiszen ezek személyes kontaktust építő, bizalmas, mégis elvárásokkal

¹ E dolgozat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Tutsek Anna (1896): Főszerkesztői előszó. *Magyar lányok: képes hetilap fiatal leányok számára*, Budapest: Singer és Wolfner. 1: 1–6. o.

³ Mindezt Mekis János veszi számba a század eleji magyar női periodikák kapcsán a *Nő, tükör, írás* című kötet (2009) előszavában.

teli, előíró hangneme árulkodik leginkább a lap által vizionált ideális olvasó kiblenlétéről. Képes hetilapról lévén szó, foglalkoztam az illusztrációk változásaival, a kép és a szöveg jelentésmezejében létrejött intermedialis interakciókkal is. Elemzésemben következetesen feltüntettem az idézett szöveganyag előfordulási helyét; a pontos forrásmegjelölés hiánya azt jelzi, hogy az adott tartalom több helyen is megjelent a vizsgált lapszámokban.

Egy századeleji magyar női magazin identitásformáló törekvései

Nagyjából a Magyar Lányok megjelenésének idejére – a 19. század végére, a 20. század elejére – tehető az egyre szélesedő magyar középosztálybeli női olvasóközönség fokozott térnyerése, és ezzel együtt a kifejezetten nőknek szánt sajtótermékek jelentőségének növekedése (Mallász 2007). Az első női lapok fő célja a szellemes szórakoztatás, a lélek művelése, a társasági és a kulturális eseményekről való tudósítás, a praktikus tanácsok megosztása, illetve a könnyed tudományos ismeretterjesztés volt. Mindemellett normatív ideálokat állítottak olvasóinok elé: sokrétűen jelenítették meg, tették kívánatosá és emelték piedesztálra a „nőkkel szemben támasztott elvárásokat – a foglalkozási struktúrában betöltött szerepük[re], erkölcsi nézeteik[re], viselkedésüket szabályozó normák[ra]” vonatkozóan (Kádár 2002: 80). Ahogy ezt Kádár Judit is hangsúlyozza bizonyos 20. századi magyar képes hetilapok nőképét elemző tanulmányában a feminista filozófus Naomi Wolfot idézve, a női magazin műfajánál fogva a női szerepek manipulálásának leghatékonyabb ideológiai eszköze. Mindig kiszámíthatóan és következetesen dicsóítja a fennálló hatalom diktálta női eszményképet, amely – a patriarchátus érdekeinek megfelelően – rendszerint engedelmes alávetettsége, szelíd gondoskodása és a férfiak örömét szolgáló szépsége határoz meg. Ezek mind olyan, nőiesnek tételezett tulajdonságok, amelyek erkölcsi döntést, felelős gondolkodást nem igényelnek, azonban a közvélekedés szerint repetitív, időigényes, aprólékos munkával, kellő szorgalommal és alázatossággal elsajátíthatóak (Wolf 1999 in Kádár 2002).

Pintér Szilvia és Török Andrea összefoglalása találó: „...a Magyar Lányok című gyermekfolyóirat” fő célja az volt, hogy „a tizenéves leányok részére kellemes, hasznos és tanulságos olvasmányokat közöljön, valamint hogy tanáccsal lássa el őket az illendő viselkedéssel, a test ápolásával, a háztartással és egyéb, a felnőtt lányokat érintő és érdeklő témákkal kapcsolatban” (Pintér & Török, 2000: 143).

Bár a fenti leírásban rejtőző ellentmondást a szerzőpáros feloldatlanul hagyja, a Magyar Lányok sokatmondó sajátosságaként könyvelhető el, hogy egy olyan *gyermekfolyóiratról* van szó, amely *felnőtt* lányokat érintő témákat taglalt. Ennek a paradoxonnak egyszerű oka, hogy a hetilap célközönsége a gyermek- és a felnőttkor közötti átmeneti korosztály, a serdülő, bakfis olvasóréteg volt.⁴ A Tutsek Anna állandó rovataiban artikulálódó főszerkesztői hitvallás következetesen hangsúlyozta ezt a didaktizmusba hajló, ízlésformáló, identítasalakító törekvést, amely a hűségese leányolvasókból igaz magyar háziasszonyt, honleányt és „édesmamát” kívánt nevelni a „Kinder, Küche, Kirche” konzervatív ideológiájának szentháromsága jegyében.⁵

A Magyar Lányok állandó rovatai közt szerepeltek a kezdetektől a folytatásokban közölt szentimentális leányregények olykor szívszorító, olykor mulatságos „léleknemesítő” történetei (köztük a legemlékezetesebb a később öt kötetben Singer és Wolfner kiadásában megjelent könyvsorozat Cilike viszontagságairól), a gyakorlati tanácsok a leendő háziasszonyok számára (kertészkedési útmutatások, receptek és konyhai tippek), a divat és a szépségápolás (kézimunka-ötletek, divattörténeti írások), a szórakoztató tudományos ismeretterjesztő írások (természetrizai, művészettörténeti, népszerű történelmi témákban: például az 1914-es évfolyamban a Francia Forradalom Nagy Alakjai sorozat, 1915-ben a Híres Magyar Zeneszerzők-sorozat, 1918-ban a XIX. századi divat-sorozat), a képrejtvények, a reklámok (egyebek között Contratussing Bayer köhögéscsillapításra, vérszegényeknek tokaji China vasbor, Weszely István téli és nyári sportcikkei, Holzer táncruhák egyszerű és díszes kivitelben), a hirdetések (Bulyovszky-utcai leánynevelő intézet továbbképzései: idegen nyelvek, zene, festés, háztartás, főzés, tánc, tennis) és a szerkesztő postája.

4 A szerkesztő postájából vett szemelvény 1916 januárjából jól tükrözi a főszerkesztőnő megérett hozzáállását olvasóinak biológiájából (fejletlen, fejlődésben lévő fiziológiájából) fakadó hiányosságaihoz: „Miriam jelisére válasz: Most van abban a fejlődési korban, mikor még minden forr, forrong a lelkében, nincsen kialakulva semmi, nem látja, nem találja célját, okát és érelmét semminek, s amikor az értelmet elnyomja a fantázia, amely korlátot nem ismerve csapong ide oda. Meglássa, pár év múlva milyen szépen lehiggad [...] megtalálja majd az élet valódi célját és boldogságát, és tudja majd értékelni a maga valódi értéke szerint” (1916. január 16. XXII/1, 16.).

5 „Tutsek Anna az I. világháború kitörésekor már 49 éves volt, értékrendje tehát a Monarchia idején alakult ki és szilárdult meg” (Mallász 2007: 10), „annak ellenére, hogy ő maga kénytelen volt szerkesztői-írói munkájából megélni, elvetette a női egyenjogúságot” (Kádár 2002: 80).

Kiemelkedő népszerűségnek örvendett és nagy számú olvasói levélre adott választ közölt a Szerkesztői Üzenetek állandó rovata. Pintér és Török az 1910-es és az 1920-as évfolyamait áttekintve a következő kategóriákat különböztette meg az üzenettémákat illetően: bátorító-dicsérő, dorgáló-elmarasztaló, vigasztaló, lappal/beküldött írással kapcsolatos, illemtan-, háztartásan-, testápolás-, pályaválasztás- témájú, illetve jókívánság- és ajándékozásiötlet-tárgyú. Tutsek Anna tehát számos témakörben adott megbízhatónak számító tanácsot a hozzá forduló leányoknak. Mindenkor törekedett a bensőséges, személyes kontaktus⁶ kialakítására, a megjelentetett olvasói levelek legfőbb bizalmasukként fordultak a „tisztelt Drága Nénikéhez”, „tévedhetetlen” tanácsát kérve ki legtitkosabb szívügyeikben. A levelezésben használt álnevek egyrészt diszkrét anonimitást biztosítottak a fiatal leányoknak, másrészt – ahogy Mallász Rita rámutat – egy olyan egyéni tulajdonságok nélküli, a társadalmi normák meghatározta sztereotip viselkedés szokásai által körvonalazott „üres szöveghelyet”, „egy fiatal leány alakú lyukat” (Mallász 2007: 218) jelöltek ki, amelybe könnyen behelyezhette magát bármely fiatal leányolvasó, ezzel is megerősítve intim viszonyát a publikus sajtóorgániummal. A Magyar Lányok olvasója a hebrencs Cilike hősnőhöz hasonlatos, „üres” fiatal leány szubjektumként tételeződött, akinek a bizonytalan identitásának egyetlen fix pontja önnön esendőségének tudata és normakövető korrekcióra való vágya, amelyet hűségesen elégített ki a főszerkesztőnő anyai tanácsba burkolt, ám megkérdőjelezhetetlen engedelmisségre szólító parancsa. Az alábbi szemelvény a Szerkesztő Postájából kiválóan példázza a leányokat foglalkoztató problémák horderejét és a levelezés hangnemét:

„*Mandl Fernande* jeligére: 1. Tizenöt-tizenhat éves leányok számára olyan sok könyv jelent meg, hogy lehetetlen valamennyinek a címét felsorolni. Leghelyesebb, ha megrendeli Singer és Wolfner könyvkereskedéséből (Andrássy út 10) az ifjúsági könyvek cím és árjegyzékét és azok közül válogat. 2. A *Magyar Lányok*ban számos szebbnél szebb kézimunka jelent már meg. Keressen ki azok közül egyet, amely legalkalmasabb lesz. 3. Táncvizsgára illik csinos kék, rózsaszín, fehér vagy krémszín batisztruha, hozzá fekete vagy fehér kivágott cipő. 4. Szeplő ellen semmiféle szert nem ismerünk és nem ajánlunk. 5. Hajhullás ellen próbálja meg a *Petrol-Eggert*” (1907. Július 14 XIII/29: 47).

Az eszményi leánykép önellentmondásai a háború alatti lapszámokban

Az első világháború beköszöntével még inkább felerősödött ez a szeretetteljesen dorgáló, ugyanakkor kíméletlenül rendre igazító, a helyes viselkedésre felszólító, korrektív-normatív főszerkesztői hangnem, amelyet kitűnően példáz az Ábrahám Mariska levelére adott szerkesztői válasz 1914 júliusából:

„*Ábrahám Mariska* jeligére: Azt hiszem most már tárgytalanná vált a kérdése, mert azóta, hogy a levelét megírta, olyan komoly, nagy, világtörténelmi események történtek körülöttünk, amelyekben mi is mindnyájan érdekelve vagyunk, hogy most már valószínűleg maga sem tulajdonít fontosságot annak a kérdésnek: milyen színű ruhát vegyen föl nővére eljegyzése alkalmából és milyen fésülési mód a legdivatosabb? Minden jóérezésű, komoly gondolkodású leány megtalálja az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre most a választ: mindenben a legegyszerűbbet, a legolcsóbbat” (1914. július 23, XX/30).

⁶ Ez a retorika ismételtelen előkerül az 1914 és 1918 közötti, világháború alatti évfolyamokban, a szerkesztő által az olvasóhoz intézett előfizetési felhívásokban, amelyek következetesen azt hangsúlyozták, hogy „a mostani, súlyos időkben kétszeresen szüksége van minden fiatal leánynak az ő vigasztaló, bátorító, szórakoztató jó barátjára, a *Magyar Lányokra*” (1914. szeptember 27, XX/39), amely lap „nemcsak vigasztalója és szórakoztatója a fiatal leányoknak, hanem irányítja és vezeti őket, megtanítja miként viselkedjenek és cselekedjenek most, hogy méltók legyenek a magyar nő nevére” (1915. július 18, XXI/29: 31), hiszen „a *Magyar Lányok* fehér lobogóján lángoló betűkkel világít a kötelesség, a hűség, a jóság, a türelem, a hazaszeretet jelszava, melyet minden fiatal leány szívébe igyekszünk beoltani” (1916. július 18, XXII/29: 15).

A következőkben azt kívánom bizonyítani, hogy a háború során megjelent lapszámok még önellentmondásosabb helyzetbe szituálták jobbra felső-középosztálybeli, polgári családokból származó leányolvasóikat. Már nemcsak azt várták el tőlük, hogy pontosan ismerjék az eszményi nőképet, az önstilizálás legjózanabb praktikáit és az ideológiailag előírt identitásperformansz legtermészetesebbnek tűnő előadási módozatait, hanem azt is, hogy mindezt a tudást el

„Aranyat vasért.” A bevonultak javára aranyékszereket ajánlanak fel vasgyűréért.

is tudják fojtani a „nehéz idők”, a „nemzeti szolidaritás” retorikája diktálta, a nacionalizmus zászlaja alá állított illendőség jegyében, a honleányi önfeláldozást és lemondást megtéve elsődlegesen énmeghatározó „kulturális szkriptjükké” (Bollobás 2012). A lap paradox módon egyrészt továbbra is kiszolgálta és gerjesztette olvasói vágyait, miközben ugyanakkor szégyenletes, elfojtandó készletesekként bélyegezte meg azokat. Ugyanaz a lapszám, amely a fenti divatkérdést idejétmúlt, komolytalan, kifigurázandó problémaként korholta, a kézimunkarovatban – bár a szokásosnál rövidebben, de mégis – közölte a gyöngyhímzéses, horgolt tasak elkészítésének módját és ábráját annak ellenére, hogy ez a női kiegészítő ruhadarab kétségkívül nem a háborús eszköztár elengedhetetlen kelléke.

Tulajdonképpen a háború alatti lapszámok, az 1914 és 1918 közötti évfolyamok Szerkesztői Postájának olvasói levelekre adott

válaszait is a megértés és a helyreutasítás kettőssége jellemezte. Azoknak, akik táncmulatságot szeretnének szervezni, elmagyarázta, hogy várjanak türelmesen a békeidőre, amikor majd újra lehet ilyen önfeledt szórakozásra gondolni; annak, aki be szeretné festeni természetes hajszínét, úgy érvelt, hogy ne tegye, mert elborzasztaná a frontról hazatérő vőlegényét; aki zárdába vonulna, mert jövődöbelije elesett, annak azt tanácsolta, maradjon otthon, mert az „édesmamának” szüksége van a segítségére. Az elvárt viselkedéstől deviáló vágyak bőséges verbalizálása a Michel Foucault által leírt produktív hatalmi technológia gyakorlatáról, a „beszédre bujtogató” stratégiájáról árulkodik: represszív elhallgatás, cenzúrázás helyett a korrigálandó szubjektum vallomásra ösztökélése, a hatalmi viszonyokat fenntartó diskurzusba foglalása és a helyes narratívába való újrakeretezése bizonyult az ideológiai fegyelmezés leghatékonyabb módjának (Foucault 1996: 19-39).

A másik jellegzetesség az, hogy a háború alatti lapszámok során a leányolvasó fokozottan aszexualizálódva, gyermekként és anyaként pozicionálódott, olyan személyiségfejlődési stádiumokhoz kötődött, amelyeket már meghaladott vagy még nem ért el egy köztes, idealizált, lebegtetett énkép megerősítése során. Szintén a Szerkesztői Postájából derült ki: a háború alatt megengedett volt, hogy egy ifjú leány a katonának levelet és cukorkát küldjön a frontra, de a háború után a levelezést már nem volt illendő folytatni az idegen fiatalemberrel. Az ismeretlen katonának való cukorkaajándékozás – amire folyamatosan buzdított a lap, egy helyütt a kézimunkarovat a frontra küldhető cukorkatartó vászontasak elkészítésének módját is közölte – egyszerre jelentett ártatlan gyermeki, gondoskodón maternális és főképp áldozatos honleányi gesztust a hős hazafi felé. A levelezés békeidőben potenciálisan fennálló intim erotikus konnotációjának megidézése kizárólag annak elutasítása céljából a Tutsek Anna regényeit is jellemző, a női önállóságot vagy egyenjogúságot elutasító, Monarchia-beli konzervatív szexuális morál manifesztációja volt.

Az 1914. július 5-i lapszám vezércikke a trónörökös pár haláláról anonim szerző – vélhetőleg a főszerkesztő Tutsek Anna tollából⁷ – is a felfokozott gyermeki és anyai érzelmi reakciókra appellálva kívánta megszólítani és a végzetes történelmi események fősodraba emocionálisan bevonni olvasóit:

„Június 28-án borzalmas merénylet híre verte föl az egész ország vasárnapi csendjét, békességét, Szívünk dobogása eláll, ha végiggondolunk ezen a rettenetes szomorú sorstragédián. Imemásodiktrónutódját veszíti el őszuralkodónk természetellenes halállal. [...]

⁷ Anonim (Vélhetőleg Tutsek Anna) (1914): A trónörökös pár haláláról. *Magyar lányok*, júl. 5, XX/27: 6–7. o.

bármilyen szempontból is vizsgáljuk elhunyt trónörökösünk egyéniségét, mindent összevéve a legtökéletesebb ember bontakozik ki előttünk... de ami legközelebb hozta őt mindnyájunk szívéhez az az ő regényes házasságának a története s az a boldog, mondhatni polgáriasan berendezett családi élet, amelyet feleségével és három gyönyörű kis gyermekével élt. [...] És akik felé a gyász és siralom e megdöbbenő óráiban a legfájóbb tekintetünk esik: ezek a szegény trónörökös pár szerencsétlen kis árvái. A három gyermekszempár ártatlan tükrét gyász és könny takarja. Sírnak, jajonganak szegénykéek, mint minden gyermek, akiktől így utaztak el a soha viszontlátásra legdrágább övéi. Idegen udvari cselédség fényes, de fagyos környezetében mily iszonyu lehet a három kis árva gyötrődése. Ki tudja, minő remények, anyai álmok színes játékos pillangói röpdösték körül, amikor édes apjuk, szelid édes anyjuk, akik igazán csak nekik és érettük éltek, sétáltatta, babusgatta őket a konopisti park ősi fái alatt! [...] Mindennek vége! Apa, anya többet nem jön haza, hiába sír, hasztalan figyel, vár a három kis boldogtalan árva!" (1914. július 5, XX/27: 6–7).

A Magyar Lányok bakfis olvasói e helyütt minden bizonnyal egyszerre azonosulhattak az elhagyott boldogtalan kis árva gyermekekkel és vágyhattak arra, hogy odaadó anyai vigaszt nyújtsanak nekik a nehéz időkben. A patetikusan szentimentális tónust felerősítette a cikk kontextusa: a történelmi híradás mintegy beékelődött Vértay Gyula „Babához” szóló lírai szerelmes verse, valamint a „Rózsanyiláskor” című, a rózsák helyes metszésére, ízléses vázába rendezésére vonatkozó ízlésformáló, gyakorlati tanácsadó írás közé. Ez utóbbi egy szimbolikus emlékcsoportot is helyezett a nemzet mártírpárja sírjára: a hősi Ferenc Ferdinánd trónörökös egy hadgyakorlaton készített fotójával, míg felesége, Hohenberg Zsófia hercegnő szépséges portréján kísértette a szívszorítónak szánt szöveganyagot.

A kezdeti erős érzelmi felütés után azonban, ugyanebben a lapszámban folytatódtak a szokásos rovatok:⁸ közöltek kézimunka- és kertészkedési tanácsokat, képrejtvényt, Cilike nagytakarított, írtak a természet vadmadarainak szeretetéről, a Laokoon-csoportról mint a világ jeles műremekéről, a szerkesztő postája pedig elárulta, hogy a sárga cipő sárga kenőccsel tisztítandó, hogy a dunyhából kiszedett toll organtin zacskóban mosandó, és hogy úri leány nem ír képeslapot fiúnak. Ebben a közegben a tragikus történelmi tény közérdekű, mégis személyes sorscsapásnak tűnt, lélekemelő történeté fordult, árulásról, veszteségről, szívfájdalomról szóló folytatásos regényepizóddá, amely oly ismerős és kedves a Magyar Lányok olvasói számára. Ahogy a filozófus Slavoj Žižek írja (2002), az ép ésszel felérhetetlen, a mindennapi valóságunkat ellehetetlenítő és elidegenítő, a nyelvi elmondhatóságot meghaladó, a pusztító fájdalom és félelem affektjei jelölte trauma feldolgozásának lehetséges és talán leggyakoribb módja a faktualitás fikcionalizálása, a tényszerű képzeletbelivel való összevetése.⁹ A Magyar Lányok a „nagy háború” alatt a megrázó történelmi tényeket következetesen a lap jellegzetes, szentimentális, lektúrirodalmi műfajába ültette, a beláthatatlan következményű eseményeket az előfizetők számára megnyugtatóan ismerős narratívába fordítva. Lehetséges, hogy ez a fikcionalizálás nem annyira tudatos szerkesztői stratégia, mint inkább a cenzúra következménye volt, azonban feltétlen segíthette a korabeli leányolvasót a kezdeti izgalom és lelkesedés után egyre hűsbavágóbban megélt háborús viszontagságok, változások,

Egy budapesti leányiskola növendékei csuklómelegítőt készítenek a hadbavonultak számára.

8 Hasonló jelenséget észrevételezett Izsák Anikó Borbála a Népszava korabeli lapszámainak vizsgálata során a *Médiakutató* 2014. őszi számában.

9 Žižek példájában a 2001. szeptember 11-ei, a New York-i ikertornyok ellen intézett terrortámadás túlélő szemtanúi az értelmetlen pusztítás felfoghatatlan látványát a népszerű katasztrófafilmek speciális trükkökkel kreált posztapokaliptikus fantázia képvilágához hasonlítva próbálták meg értelmezni.

veszteségek kiváltotta trauma feldolgozásában. Az ugyanebben a lapszámban induló folytatásos regénysorozat, Sz. Szigethy Vilmos „Veronka” című munkája a szegény trónörökös árvák sorsát visszahangozta fikcionális formában: „...egy korán árvaságra jutott kisleány vagyonra éhes rokonok közt hányódik, de a szeretetet, boldogságot idegen helyen találja meg, a vidéki magyar úri élet [...] sok ferdesége, derűje” közepette (1914. július 5. XX/27: 1).

Az 1914. augusztus 9-ei lapszámban a főszerkesztő levele a magyar leányokhoz¹⁰ is a szentimentális regény boldog végkifejletébe ágyazva és a világháborús propagandaszövegekkel egybecsengve vizionálta a háború közelgő, diadalmas befejezését:

„De a mi harcunk igazságos és ezért lehetetlen, hogy ne a miénk legyen a győzelem. Valószínű, hogy mire ezek a sorok megjelennek, történelmünk már egy újabb, szebb, ragyogóbb lappal lesz gazdagabb, s dicsőséges hadseregünk hírneve sugárzóbb lesz, mint valaha!”

Tutsek Anna – miután kijelentette, hogy „ősz uralkodónkat, a béke apostolát” „nem a hódítási szándék, nem a kalandos háborús kedv” készítette a hadüzenetre, csupán a „bűnös galádságoknak” véget vetni kívánó igazságérzet – leszögezte, hogy Magyarország a legnagyobb lelkesedéssel fogadta a hadüzenetet, hisz „mindenki érezte, a haza becsületéért, nagyságáért és hatalmáért kell meghozni a legsúlyosabb áldozatokat” (saját kiemelés). A hazafiság az érzelmekkel

Békés háború. Jelenet a Révész-utcai hadikórházban.

társítva teremtett azonosulási lehetőséget a magyar leányoknak, akiknek „ki kell venni részüket e történelmi időkből, nem szemlélhetik tétlenül a körülöttük forrongó, zajló hullámveréseket. A magyar nő nevéhez méltóan helyt kell állniuk s enyhíteni, gyógyítani a véres sebeket, amelyeket a háború kegyetlenségei okoznak.” A főszerkesztő arra buzdította olvasóit, álljanak össze és nyújtsanak segédkezet a kenyérkereső nélkül maradt, gyámolításra szoruló szegény családoknak, az özvegyeknek, az árváknak. A fiatal leányok oszthattak étellel az újonnan létesített népkonyhákból, részt vehettek a kórházak és gyógyintézmények szervezte önkéntes betegápolótanfolyamokon:

„A sebesülteket irgalmas szívvel ápolás alá kell venni, a harctéren elhalt katonák árváit tanítani, nevelni, gondoskodni róluk szent kötelessége minden magyar leánynak [...] aki csak egy könnyet letörölt, egy sebet enyhített, amit a háború kegyetlensége ütött, az már megtette kötelességét hazája iránt” (82–83).

Az odaadón áldozatos, gondoskodó, tápláló, ápoló, oltalmazó tevékenység a konzervatív nőkép hagyományos anyai szerepével egyezett, és megfelelt a keresztény morál családképének is, amely híven tükröződött a szerkesztői nyílt levelet közvetlenül követő didaktikus vallásos vers (Sántha Károly: „Imádkozzál!”) vigaszt nyújtó imára való felhívásában.¹¹

¹⁰ Tutsek Anna (1914): A magyar leányokhoz. *Magyar lányok*, aug. 9. XX/32: 82–83. o.

¹¹ Az első világháborúban harcoló katonák és a hátszágban maradt hozzátartozóik számára készített tematikus imakönyvekről Maczák Ibolya írt a *Médiakutató* 2010. tavaszi számában.

Mozgósítás és mosolyok képekben

A Magyar Lányok az első világháború alatt megjelent lapszámai közül az 1914-es évfolyamban szerepelt a legtöbb háborús témát feldolgozó dokumentarista fotó, amely felváltva tanúskodott a hadszíntéren küzdők és a hátszágban maradtak életéről, megpróbáltatásairól és hősiességéről. Úgy sejtem, a képanyag fontos részét képezte a hetilap által kommunikálandó üzenet egészének, hiszen – bár 1914 végére a háborús helyzetben fellépő pénz- és papírhány miatt a lap az olvasók nagy bánatára már a szokásos rózsaszín „boríték” (fedőlap) nélkül jelent meg, míg 1918-ban, a 400 százalékos áremelkedés miatt a szerkesztő kénytelen volt háborús pótdíjat kérni a 24 éve fix árú lapra – a Magyar Lányok mindvégig illusztrált magazin maradt. A képanyag közlése költségesebb nyomdailag, mint az írott szövegé, de még a háború utolsó évében is közöltek illusztrációkat, bár lapszámonként már csak egy-egy egész oldalas képet, jobbára romantikus festményreprodukciót (anya gyermekével, leány virágcsokorral). Ebben a döntésben a piaci szempontok éppúgy szerepet játszhattak, mint az ideológiaiak.

A háborús évek alatt közölt képanyag jól illeszkedett a lap ismételt megfogalmazott célkitűzéséhez: eszerint olyan haditudósító kívánt lenni, amely csak békét, szeretetet, lelkesedést tanít. A boldog békeidő közérzetének fenntartására

való törekvés megfelelt a kezdetben a gyors győzelemben reménykedő korabeli olvasónak, azonban olykor abszurd eredményt produkált, kivált a kép–szöveg–üzenetek intermediális viszonylatában, a bekövetkező totális háborút már történelmi tényként tekintő mai értelmező számára. A fenti, 1914. augusztus 9-ei lapszámban (XX/32) a magyar leányokhoz intézett főszerkesztői felhívást a már említett, keresztényi hitéletre buzdító verset a francia forradalom jeles alakjai sorozatban egy Robespierre-ről szóló tanulmány követte, széljegyzetben a Fodormenta Lysoform tudományos alapon készült fog- és szájjápoló szer reklámjával, majd közvetlenül utána „A legszebb királykisasszony” című mese és mellette a haditudósító fotóillusztrációk a következő címekkel „Háborút! Az utca tüntet a háború mellett Budapesten”, „Várják a híreket. A tömeg a napilapok kiadóhivatala előtt várja az újabb háborús hírek kifüggesztését”, kiegészítve az Egleo fogpép reklámtigrisének emblémájával a sarokban, illetve a kamkurai Buddha-szoborról szóló cikkel és képpel a mese végén. Ez a retrospektíve feloldhatatlannak tűnő ellentmondás a lírai szöveg és a prózai valóság képei között a háború éve alatt megjelent lapszámokban következetesen kitartott, mintha a „szépségre és szeretetre nevelő haditudósító” a fikciós szöveg lélekemelő mivoltával óhajtotta volna ellensúlyozni a lélekölő realitás fennálló veszélyének letagadhatatlan képi bizonyítékait. Néhány további példa: a „Dal varázsa” sebesült madárkáról szóló elbeszélés mellett „Tábori konyha az utcán”-fotó; a „Hímzönök országa” divattörténeti tanulmány mellett „Mozgósítás Budapesten. A tartalékosok jelentkezése a Mária Terézia laktanyába”-fénykép (1914. augusztus 16. XX/33: 101, 103); a „Katóka a konyhában” zellerfőzelék és töltött burgonya receptje mellett az „Ötszáz orosz foglyot szállítanak Turka mellett”-illusztráció (1915. Január 3, XXI/1: 5); illetve Kosáryné Réz Lola „Ilus, Böske, Hilda” című írása arról, hogy három szorgos honleányka miképp segít a háborúban rászorultaknak óvodai munkával, varróműhellyel és gyűjtéssel kiegészítve egy másik hősiességi trió képi ábrázolásával a Hindenburg marsallt két vezérkari főnökével ábrázoló fotón (*ibid.* 6–10).

Ma már nem tudhatjuk, hogy ezek a „meghökkenítő egymás mellettiségek” megjelenésükkor módosították-e egymás jelentését, s hogy az egykori olvasó – aki a visszásságoknak csak egy-egy példányával szembesült azok ma már rendelkezésünkre álló listázott gyűjteménye helyett – vajon szembeötlőnek és bántónak vélte-e a furcsa asszociációk

Budapesti úriasszonyok kokárdát tűznek a hadbavonulók mellé.

lehetőségét (Izsák 2014: 60).¹² Annyit azonban feltételezhetünk, hogy a Magyar Lányok háború alatti lapszámaiban az utókor szemében groteszknak festő kép–szöveg-párosítások minden bizonnyal erősíthették a korabeli leányolvasók honleányi öntudatát azzal, hogy a hadi eseményeket és a hazafias frázisokat számukra ismerős, „házas” témákkal karöltve ismertették, miközben a háború miatt minden országban fokozottan jelentkező kettős igényt is kielégítettek: „a hírek iránti érdeklődést, valamint a szórakozás utáni vágyat” (Sipos 2010: 104). Figyelemre méltó, hogy a kettős minőség váltakozó dominanciája jellemezte az első világháború előtt megjelenő A Nő és a Társadalom című feminista lapot is, azon egyszerű oknál fogva, hogy a folyóirat egyszerre kívánt a társadalmi kérdésekről (főként a nőjogokról) magas színvonalon értekező, illetve maradandó művészi élményt nyújtó írásokat közölni, valamint a „hiányosabb nevelésű”, kevésbé művelt nőolvasók számára is érthetően megfogalmazott, a mindennapi életben hasznos gyakorlati útbaigazítást szolgáltatni (Kelbert 2013: 133). Ezen a nyomon a minél szélesebb társadalmi rétegekhez való eljutás piaci igénye is állhatott a Magyar Lányok „különös kettőségei” mögött.

A másik jelentős változás a Magyar Lányok háború alatti lapszámainak képanyagában a lap védjegyévé vált „Mi lányaink” című fotósorozathoz köthető. Ez a kezdetektől fogva közölte minden lapszámban néhány leányolvasó portréját, keresztnevük, gyakran becenevük feltüntetésével, jellegzetesen stilizált, beállított, műtermi fotókon, ahol jobbra ünneplő öltözetben, esetleg magyar népviseletben, divatos frizúrával igyekeztek kecses pózokat és bájos ábrázatot ölteni a rajongásig szeretett lap előfizetői. Az idő és a háború előrehaladtával ez a jellegzetes fotósorozat kezdett kikopni a lapból, ahogy az esztéticizált egyéni portrékat felváltották a dokumentarista fényképek, amelyek szinte kizárólag valamilyen hazafias célokot szolgáló közösségi tevékenységben elmerülve láttatták a magyar leányokat. A magyar lányok vizuális reprezentációja terén egyszerre történt elmozdulás az ágens és a relacionalitás felé: a magukat a vágy és a tekintet tétlen és magányos tárgyaként pozicionáló felső-középosztálybeli leányolvasók portréi helyett kollektív munkát és felelősséget vállaló honleányok, önkéntes ápolónők, óvónők, jótékonyágiest-szervezők csoportképei jelentek meg, legtöbbször az életből ellesett pillanatképeken, kötelességvégzésük közben. A hiú szépség helyett a szerény, önfeláldozó serénység mint a magyar leány legfőbb értékének és feladatának hangsúlyozása visszatérő motívuma volt Tutsek Anna szerkesztői üzeneteinek. Ahogy „Mit dolgozzanak most a fiatal lányok?” című cikkében írta, „lefokozott igényekkel, nagy, lemondó szerénységgel és sok hálás jószággal”, kötelességtudattal, alázattal, gondoskodással és jókedvvel kell a „komoly fiatal úrilányoknak, kisasszonykáknak” átérezni a mostani, rendkívüli, történelmi napok jelentőségét (1914. augusztus 16, XX/33: 97).

Az 1914. augusztus 30-ai (XX/35) lapszám főszerkesztői nyílt levele „A mi lányaink” címmel a korábban sikeres fotósorozatra utalt, és érzékeltes nyitóképével mintegy megidézte annak vizuális világát, de csupán azért, hogy a változást hangsúlyozza:¹³

„Szerte az egész országban a fehér ruhás, fehér cipős, mosolygós, gondtalan kis lányokból egyszerre komoly emberek váltak, kötelességtudó, feladatukat átértő, átérző emberek, akik mintegy felsőbb kommandó szóra, amelyet a szívök dobbanása súgott meg, valamennyien odaállottak abba a sorba, ahova a kötelesség szólította őket. ... Senki nem mondta nekik, de azért mindnyájan tudják, hogy most nem lehet, nem illik tenniszezni, táncolni, mulatni, öltözködni, hanem mindenkinek dolgozni kell, ki ahogy tud, s egymást biztatják, egymást serkentik, egymást figyelmeztetik a leányok, ismerősök és ismeretlenek, egy hazának gyermekei a haza iránt való kötelességeikre.”

12 Hasonló „különös ellentmondásról” ír Izsák Anikó Borbála a Népszava 1926 és 1927 körüli lapszámaiban a tragikus eseményekről beszámoló hír- és a publicisztikai anyag közé beszivárgó, könnyed hangvételű reklámok kapcsán, tanulmányába beidézve Susan Sontag észrevételét egy „ma már nem csak bizarr, de furcsán idejétmúlt” vizuális jelentésűtközésről, amikor 1937. július 12-én a Life magazin egymás mellett közölte Robert Capa megrendítő fotóját a golyótalálattól eleső katonáról és egy férfi hajfényreklámot (Sontag 2004). Metodológiai szempont Izsák véleményét, ugyanakkor úgy vélem, a szerkesztői szándékosság firtatásán túl a mai olvasó óhatatlanul is eljátszik azzal a gondolattal, hogy mindez mennyiben idézi fel a trauma fikcionalizált narrativizálásának kényszerét és annak egy iskolapéldáját, Kertész Imre *Sorstalanság* című regényét, amelyben a koncentrációs táborban szenvedő gyerekhős én-elbeszélése arra tanít, hogy a (második) világháború rettenetei ellenére az élet akarva-akaratlan megy tovább, a trauma dacára mindig az örömeivel hajtotta túlélési ösztön vezérli az embert, aki az elviselhetetlen kínok mellett is átéli az életben maradtak borzalmas boldogságát. (Ahogy a valóságra – pszichoanalitikai értelemben a traumatikus Valósra — ráeszmélő kiskamasz főhős megfogalmazza: „Nincs oly képtelenség, amit ne élne át természetesen, s utamon, máris tudom, ott leselkedik rám, mint valami kikerülhetetlen csapda, a boldogság.”)

13 Tutsek Anna (1914): A mi lányaink. *Magyar lányok*, aug. 30. XX/35: 131–132. o.

Érdekes mód a bajtársnői közösségi élményt egymás kölcsönös fegyelmzése, a lemondásra való emlékeztetése biztosította. A Tutsek által közlésre bocsátott, hazaszeretettől túlradó olvasói levelek is a honleányok közösségéhez fordulva hívtak fel mindenkit önkéntes jótékonyági munkára. Ahogy „gyalui Rosenberger Panka” olvasó írta: „Az az idő elmúlt, mikor a hőslélkű magyar asszonyok és leányok versenyt harcoltak, küzdöttek a férfakkal. Mi most nem dobunk köveket, nem öntünk forró szurkot az ellenségre, de enyhítjük a mi katonáink nélkülözéseit, fáradsalmait” (*ibid.*). A magyar leányok feladata volt cigarettát, szivart gyűjteni a katonáknak, saját megtakarított pénzükből készített nemzetiszínű kokárdát osztogatni az állomáson a bevonulóknak, virágot vinni a sebesülteknek, harisnyát kötni a szegény gyermekeknek, meleg ételt osztani a rászorulóknak. Természetesen – ahogy az újság sugallta – ezek nem lehettek olyan jelentős tettek, mint a fronton az életüket kockáztató magyar férfiaké, mégis elégségesnek tűntek ahhoz, hogy ember válhasson a leányokból, hiszen az asszonnyá válásról beszélni a háborús időkben nem lett volna illendő.

Az „A” osztály nemes példáján okulva kijelentem, hogy a „B” osztály is részt vesz a hadikölcsönjegyzésben.

Mint Z érvelt 1914. augusztus 23-ai, „Takarékoskodjunk!” című írásában, a cifrán kiöltözött leány vagy asszony bántó „amikor az emberiség milliói fegyverrel állnak egymással szemben. [...] Ne öltünk gyászt, de a lelkünk, szívünk komolysága lássék meg ruházatunkon és modorunkon!” (XX/34, 115–116). A korabeli konzervatív genderideológia elvárásai szerint a fiatal leány „öszönös jókedve” egy lélekké lényegült mosollyá vált, míg gondoskodó habitusa a gondolkodás egyetemes értéke címén emeltetett piedesztálra. (Egy csúsztatás révén a leány önálló gondolkodásának legékezebb bizonyítéka gondoskodása, az előírt normák szerinti viselkedése lett.) Mindezt jól példázza Tutsek Anna háborús leányfeladatokat tárgyaló cikkéből az alábbi szemelvény, amelyből kiderül, hogy a szórakozás helyett a szórakoztatás, a gondtalan gyermeki lét helyett a felelős anyai gondoskodás volt a kívánatos magatartás:

„Jólelkű, vidám, kedves leányoknak nem kell különösebb képesítés, diploma e munkához [gyermekgondozó], aki jól tud játszani, mesélni, hegedülni, a kicsinyeket mulattatni, bátran maga köré gyűjti a gyerekeket, el se akarják többé körükből engedni [...] legkomolyabb feladat: édesanyjának mindenben kezére járjon, a házi munka rá eső részét szívesen elvégezze, tudjon szórakozásokról, piperéről lemondani és a maga kötelességtudó, nyugodt modorával bizonyítsa, hogy nem kis gyerek többé [...] hanem gondolkozó leány, derék, jó leány, aki megérzi, átérzi a mostani napok jelentőségét” (1914. augusztus 16, XX/33: 97).

A jó leányok háború alatti illő viselkedésének viszontagságos megvalósulását illusztrálta Tutsek Anna az 1914–16-os évfolyamokon végigfutó, két folytatásos nevelődési regénye is, a *Farkas Lili és a Világháború*, illetve az *Évike följegyzései*. A két, ugyancsak hasonló (idealizált és sztereotipikus) tizenéves főhősnő önelbeszélése példát állított az olvasók elé, ahogy epizódról epizódra a „kissé kényelmes, saját becses személyét ugyancsak szerető fiatal leánynak” „minden önzés kikerül a szívéből”, míg végül „határozott, komoly társadalmi munkás” lett (1914. November 8. XX/45. FL. 3. rész: 294).¹⁴

¹⁴ Mindeközben egy 1915-ös, a Cilike hollétééről érdeklődő olvasói levélre a szerkesztő-szerző fiktív figurája valós világba helyezésével válaszolt, mintegy az ábrándozásból a kötelesség felé mozdítva hőstét is: „...most el van foglalva, mert kórházba katonákat ápol.”

Kisleányból honleány?!

Az 1915. év lapszámaitól egyre jobban előtérbe került a háború témája, de még mindig a nőies tevékenységek keretébe ágyazva. A kézimunkarovatban arról olvashattak, hogyan kell a katonák számára vízmentes vállgallért, zsákszerű hósapkákat, kötött haskötőt, papírpaplant, viaszosvászon fogkefeteket, régi kesztyű szárából óratasakot készíteni – nagyrészt olyan szeretetadományokat, amelyek a hadifront rideg valóságától elrugaszkodva az otthonos kényelem illúzióját voltak hivatottak fenntartani. A tudományos ismeretterjesztő rovat a torpedóról, a szikratávíróról, a világítótornyokról és a gránátokról, Nobel Alfrédéről, a dinamit feltalálójáról és Nightingale Florence legendás háborús ápolónőről írt – szokásos, szórakoztató hangnemét aktualizálta. A hasznos konyhapraktikák rovat egyre több takarékoskodásra buzdító tanácsot közölt – gyakran a „Női segély a háborúban gyümölcs és főzelék alosztály” ajánlásával, hangsúlyozta a honleány háziasszonyok nemzetgazdasági tényezővé válásának jelentőségét –, és a háború előre haladtával – 1915 és 19 közt – egyre több húspótló receptet osztott meg (pityangból, csalánból főzelék, hadifánk, tökből, répából, gombából készített hamis „húsételek”, kukoricagombóc-leves). Ugyanakkor mindvégig ismételtén étlapra kerültek a polgári konyha békeidőbeli fogásai, főként a leányoknak kedves édességek, mint például a csokoládétorta (lásd a „Katóka konyhája” és az „Irma néni receptjei” visszatérő rovatokat).¹⁵

A relatív idilli hangulat és a maskulin hegemonia biztosította harmónia fenntartásának igényéről árulkodott a háborús gyermekjátékokról beszámoló esszé, Jeszenszky Ignác tollából.¹⁶ Míg a kisfiúk ellenséges táborokba verődve harcoltak, a kislányok haditudósítót¹⁷ és ápolókat játszottak, akár a valóságban, ahol „a férfiak sebet

ejtenek egymáson, a nők bekötözik azokat”. A cikkben a nyolc éves kis Géza mohón követi a térképen a felnőttek által kibeszélt hadmozdulatokat, „férfias lelke a háború diszsonanciájában gyönyört talál, míg Irénke [polgárista nővére] női lelke az összhang, a béke világában húzódik meg” amikor, a diskuszióra ügyet sem vetve, kottakönyvében elmélyülve, egy nótát dúdol (1915. január 24, XXI/4: 62–63).

Bár a polgári illendőség a társadalmi nemi különbözőségek fenntartását diktálta, a háborús helyzet egyre nagyobb szükségletet teremtett a dolgozó kezekre a hátszágban is. Ahogy azt a „Leányok pályaválasztása” című cikk írta, „abba kell hagyni az ósdi idegenkedést a gyakorlati pályáktól”, a kor kihívásának megfelelően számos jövedelmező és hasznos

Levél a harctérről.

15 „Gyanús élelmiszerek megvizsgálásának egyszerű módja”-ról szóló cikkében Gombos Gyuláné 1916-ban a nem éppen alapvető élelmiszerek hamisítására figyelmeztetett. (Keményítővel kevert kakaóról, gipszsel dúsított mézről, hamisított teárról, rézzel színesített ecetesuborkáról írt a hígított tej és romlott tojás mellett.) (Gombos Gyuláné (1916): Gyanús élelmiszerek megvizsgálásának egyszerű módja. *Magyar Lányok*, nov. 26, XXII/48. Ugyanő 1917-ben már amellett érvelt, hogy a hús-, zsír-, cukor-, kávé-, liszt-szegény háborús táplálkozás tulajdonképpen nagyban használ az egészségnek, hiszen kiküszöböli a hibás anyagcseréből származó megbetegedéseket, a gyomor-, máj- és bélbajokat. (Gombos Gyuláné (1917): Háborús táplálkozás. *Magyar Lányok*, ápr. 17, XXIII/16: 253–254. o.) A két világháború közötti magyar nőújságok „(Otthon, Tűzhely, Magyar Háziasszonyok Lapja, Dolgozó Nők Lapja) is rendszeresen beszámoltak a táplálkozástudomány, az orvostudomány és az élelmiszer-technika olyan újdonságairól, melyek az egyre csökkenő anyagi lehetőségek mellett is segítséget jelenthettek a középosztálybeli nőknek” (Pető 1997: 272). Első és második világháborús hadikonyhai recepteket találunk a Saly Noémi szerkesztésében megjelent *Semmiből is finomat. 100 régi-új recept* című retro-szakácskönyvben (Saly 2013).

16 Jeszenszky Ignác (1915): A gyermekek a háború idején. *Magyar Lányok*, jan. 24, XXI/4: 62–63. o.

17 Ahogy Sipos Balázs írja: „Mivel a háború főlészámolta a hírtovábbítás korábbi módjait, azaz megszüntette a német, angol és francia (stb.) együttműködésen nyugvó nemzetközi hírkartell működését – amely hírkartell révén látták el távoli események híreivel a lapok az olvasókat szerte a világon –, a nagyobb magyar napilapoknak meg kellett erősíteniük saját tudósítói hálózatukat” (Sipos 2010: 103). Vészi Margit (1885–1961) volt az első világháborúban az első és talán az egyetlen magyar női haditudósító. Festőből lett újságíró a Pester Lloydnál és Az Estnél. Állítólag azért lett haditudósító, hogy bebizonyítsa, színesebb, költőibb beszámolókat tud írni, mint volt férje, Molnár Ferenc. Háborús riportkönyve *Az égő Európa* (1915) Ennek előszavában írja: „Belgrád sandán kuporgó, alattomosan meghunyászkodó még bujdosó árulókat rejtegető csonka viskói között szürke estén egyedül bolyongva visszazállnak gondolataim ötnegyed év történetéhez, az ötnegyed év történetéhez, melynek csendes csodálkozó tanuja lehettem, s aminek ez a könyv-első könyvem-halkszavú, naplószerű kommentárja lett. Ma Belgrádban hazai földön járok. Akkor, azon a felejthetetlen reggelen az utolsó menetrend szerint indult vonat ablakához szorítva lázas homlokomat még nem sejtettem, milyen messzire fog húzódnai az ösvény, melyen elindultam, el, ki az égő Európába. De tudtam, szó és kifejezés nélkül éreztem: a legnagyobb időkbe, gyermekfővel vágyva visszakívánt hőskorba visz ez a vonat.” *Útközben* (1918) című visszaemlékezésében is beszámol a háború ideje alatt szerzett élményeiről, a semleges Hollandiában és Svédországban tett utazásairól, sok utalással a harci eseményekre. Az utóbbit az a főként gyermek- és ifjúsági regényekkel foglalkozó Singer és Wolfner adta ki, aki a Magyar Lányokat is.

munka közül lehetett választani a haza szolgálatába szegődő fiatal nőknek.¹⁸ A cikk elsősorban hagyományos férfimesterségeket javallott, „testi megerőltetést nem igénylő ipari pályát, ahol jelenleg munkáshiány van:” asztalos-, borbély és fodrász, címer- és cégfestő, cukrász, ékszerész, kapakészítő, kárpitos és díszítő, kosárfonó, seprőkészítő, kefekötő-, könyvkötő-, paszományos- és gombkötő-, sütőiparos (pék, szakács), szobafestő-, mázoló- és szűcs-pályát. A hagyományosan nőiesebb fehérnemű- és felsőruhavarró, kertész-virágkötő, fényképész és tanítónő szakmákat csak a sor végén említették. A munkatevékenységek romanticizálása helyett a praktikum került mindvégig előtérbe: következetesen felsorolták mindenütt a tanoncidőt, a kezdő fizetést, a heti díjazást, a munkaidőt, illetve olyan aktuális tényezőket, mint hogy az orvosi pálya jobb kilátással kecsegtetett a nők számára,¹⁹ hiszen a háború sok férfiorvos életét követelte, hogy az idegennyelv-tanulás hasznos, mert „külföldi tanerőkkel a közel jövőben az ország aligha lesz annyira ellátva, mint eddig”, vagy hogy a gazdasági munka „egészséges testfejlesztő hatással” bír. A cikk feltétlen azt példázta, ahogy a történelmi kényszer új nőképet látszott körvonalazni: az aktívan munkakész, felvilágosultan haladó szellemű, a „férfias” fizikai erőfeszítésről vissza nem riadó, a haza nemzeti érdekeit és a racionális, gyakorlati észérveket, valamint az anyagi, megélhetési szükségleteket tudatosan átlátni képes fiatal nő képét.²⁰

Az 1916–17-es évfolyamokban egyre inkább a háborús helyzet kikényszerítette gyakorlatiasság került az előtérbe: a megszokott kézimunkarovatban a fényűző csipkehímzés idilli foglalatossága helyett túlélési trükkök, a szappanfőzés és a cipőfoltolás fortélyai, a keményfúró és mintázó vas használata szőnyegjavításhoz, az elsősegélynyújtás gyermekbaleseteknél, a hamisított élelmiszerek felismerése a témák – gyakran a Katholikus Nővédő Egylet ajánlásával. A kultúrtörténeti rovatban a gyász divatjáról, a könyvajánlóban *A nagy háború anekdotakincse* és a *Csataképek* című művekről, a szerkesztő postájában a hadba vonuló katonának hasznos emléktárgyakról olvashattak. Az illusztrált hirdetések hadikölcsön jegyzésére, a folytatásos regények hősnői, Farkas Lili és Évike, az Augusztia gyorssegélyalap „aranyért vas” ékszercsere-mozgalmára, a főszerkesztői levelek pedig bátorságra, szerénységre, elszántságra, egyszerűségre és a régi babajátékok közt fellelt, kis sárgarézmoszár hadi fémgyűjtésbe való beadására buzdítottak. Népszerű rovatokat képeztek a személyes hangvétellű haditudósítások, apák, vőlegények, fiúk valós vagy fiktív tábori levelei, memoártöredékei, amelyek a rideg hadszíntéri beszámolókat a nosztalgikus hazavágyódás soraival vegyítették a könnyfakasztón szentimentális dokumentarizmus jegyében. Bizonyos szempontból hasonlóan hibrid műfajként jelent meg a humoros háborús anekdoták rovata, gyerekszaj-történetekkel, vaskos bakahumorról és szellemes szkeccsekkel (például részletek egy szanitárkutya naplójából).

A háború vége felé közeledve, 1918. június 16-án jelent meg az első, expliciten a nőjogok kérdésének létjogosultsága mellett érvelő, a nők választójogát propagáló, feminista hangvétellű cikk Vándor Iván tollából, „Üzenet a magyar lányoknak” címmel.²¹ A szerző atyai hangon, költői kérdések sorával figyelmeztette leányolvasóit a nőkérdés fontosságára:

„Tudjátok-e, kis barátnőim, hogy a nők ezrei egy pár kiváló, lelkes, tanult, nemesen érző és gondolkozó nő vezérlete alatt miben fáradoznak? Eljutott-e hozzátok annak a nagy és lázas mozgalomnak a híre, melyet a Nők választójogának szokás nevezni? És ha hallottátok híreket annak, hogy a nők szavazni akarnak, tudjátok-e mit jelentene nekem, neked, mindenkinek, kicsinek, nagynak, gyöngének, erősnek, ha a nők politikai jogokhoz jutnának?”

Kifejtette, hogy korábban ennek a lapnak a hasábjain politikáról sosem volt szó, mert az csupán nagyon gazdag és komoly férfielemeknek való, „borzasztóan nehéz és csunya és unalmas tudomány”, furcsa titok, amelyről rendes

18 Anonim (1915): Leányok pályaválasztása. *Magyar Lányok*, szept. 5, XXI/36: 141–143. o.

19 Ekkor az első magyar orvosnő, Gróf Hugonny Vilma szervezett hazai orvosnőket a vöröskeresztes hadikórházakban végzendő orvosi szolgálatra, vidéken betegmegfigyelő állomásokat létesített, 1914 augusztusában – már 67 évesen – pedig elvégezte a katonai orvosi tanfolyamot is (lásd Schuller 2007).

20 A két világháború közötti Magyarországon aztán a női fizetett munkavállalás terjedésének követelése – amelyet sokan leegyszerűsítően a feminizmus modernizációs ideológiájával azonosítottak – a patriarchális rend erkölcsi aggályaihoz ütközött (például a cukrászlányoknál az életkori limit bevezetése, amely ellen a Magyar Nők Pártja sikerrel petíciózott), míg a tudományos népszerűsítő munkák biológiai érveléssel a „nőknek megfelelő szakmák felé” igyekeztek terelni a női munkavállalókat (Pető 1997: 274).

21 Vándor Iván & Várady Ilona (1918): Üzenet a magyar lányoknak. *Magyar Lányok*, jún. 16. XXIV/25: 392–318. o.

nő ezidáig nem is hallhatott, hiszen ha belépett a szobába, illendőségből azonnal másra: bábra, táncra, házasságra terelték a szót. De fordult a világ, a háborús események szükségszerűen jelentős társadalmi változásokat idéztek elő, és a felelőségek újragondolására kényszerítettek. Vándor a világháború kitöréséért egyértelműen a férfikéz irányította politikát okolta: ezt találta hibáztathatónak azért, hogy férfiak tömegei mártírhálált haltak a fronton, és hogy a hátszágban maradt nők dolgozni kényszerültek, hogy „ártatlan örömeiket szétmargolta a rettenetes élet”. Az egykor „csillárok fényében táncoló, majálisos kedvű, rózsaszínű gázba burkolt” tizenéves leányok mára akarva-akaratlan sötét ruhás, gondolkozó társnőkké lettek, akik szívvel-lélekkel azon töprengtek, hogyan lehetne megjavítani, elviselhetővé tenni az elviselhetetlenné vált életet a túlélő nők és gyermekek, a nyomorgó anyák és a háborús árvák számára. Vándor úgy vélte, a politikai teret nyerő nők a szeretetet hozták el a parlamentbe, és elejét vehették a gyűlöletnek, a gyilkolásnak, egy újabb világháború kitörésének, mert „a nők az életet akarják visszaadni az életnek, az örömet az emberiségnek, a fiatalságot a fiatalságnak. Szeressétek hát a nők küzdelmét, mert értetek küzdenek kedves magyar lányok, a ti érvényesülésetekért, a ti örömtökért, a ti fiatalságotokért!”²²

Az írás a nők politikai egyenjogúsága mellett érvelt, szerzője férfi álnév mögé búvó nő: Várady Ilona, a Magyar Írónők Körének alapítója és elnöke, a Budapesti Hírlap, a Pesti Hírlap, az Új Idők, Az Ujság, a Magyar Lányok és az Én Ujságom állandó munkatársa volt. Bár a szerzői álnév használata ekkoriban nem ritka,²³ itt egyszerre volt a hitelesség záloga és ügyes retorikai stratégiai eszköz, amelynek segítségével látszólag az ellentáborból érvelhetett igaza mellett. Nőtörténeti szempontból fontos megnyilatkozás ez, annak ellenére, hogy – talán a cenzúra folytán – a szöveg érvelése olykor biologizáló etikára épített („a nők természetüktől fogva irtóznak a vérontástól”), hangsúlyozta a maskulin hegemonia veszélyeztetetlen mivoltát (a szavazatot sürgető nők ezrei nem hatalomvágyból kívánnak beleszólni a politikába, a törvénykezésbe, a nemzet sorsának irányításába, hanem mert szívükön viselik társnőik, honfitársaik sorsát), és osztálykülönbség-előítélettel is élt (lealacsonyító, képtelen helyzet, hogy az iskolaigazgatónő nem bír szavazati joggal, a tanulatlan iskolaszolga pedig akár képviselő is lehet).

A politizálástól alapjában elhatárolódó ifjúsági lap legközelebb 1918. november 10-én reflektált hosszabban jelentős történelmi eseményre a főszerkesztőnő „Nagy idők” című, a háború végét sürgető Őszirozsás Forradalomról megemlékező vezércikkében.²⁴ Felhívta a leányolvasók figyelmét a Magyarországon végigzúgó „tisztító viharra”, az Ausztriával való „évszázados szerencsétlen szövetség” felbomlásának szükségességére, Kossuth Lajos lelkének tündöklésére a függetlenséget kikiáltó tömeg fölött. A magyar leányokat bátorságra, honpolgári kötelességtudatra és legfőképp imára buzdította, foháskodjanak azért, hogy a Magyar Nemzeti Tanács népuralma alatt a fehér rózsák ne változzanak soha vérpirossá, s hogy „sokat szenvedett, édes jó anyánk, szegény Magyarország” meglelje a „békés, polgári rendet és új, szép, csöndes világot, mely után négy éve eseng.”

22 Virginia Woolf hasonló feminista okfejtéssel élt a második világháború kapcsán, lásd Woolf, Virginia (2006): *Három adomány*, Budapest: Európa Kiadó. Az első világháború idején a feministák fegyveres konfliktusokkal szembeni ellenérzésének számos hazai és nemzetközi szószólója volt (lásd Balászné Magyar 2006). Köztük Bedy-Schwimmer Rózsa volt a leghíresebb magyar békeharcos feminista, *A Nő és a Társadalom* című feminista havilap főszerkesztője (Glücklich Vilmával, 1907 és 1913 között) (lásd Kereszty 2011) és az annak 1914-ben helyébe lépő *A nő. Feminista folyóirat* alapítója is (Gróf Teleki Sándorné Szikrával és Pogány Paulával); mindkét lapot a Nőtisztviselők Országos Egyesületéből 1904-ben kivált Feministák Egyesülete adta ki. (Ők gondozták 1916 és 1919 között a *Nők Lapja* című folyóiratot is.) Később a Nemzetközi Szüfrazett Szövetség nemzetközi sajtótitkáraként és európai újságok tudósítójaként tevékenykedett, ő nyújtotta át Wilson elnöknek a hadviselő felek közötti békekonferencia összehívását sürgető nemzetközi petíciót (lásd Schuller 2007, Borgos 2005). „Az elsősorban a nők férfiakéval egyenrangú oktatásáért küzdő Teleki Blankát és körét tekinthetjük az ő előfutáraiknak (1870-es évek), Schwimmerék után viszont (az első világháborúval)” egységes és folytonos hazai feminista mozgalomról vagy sajtóról nem beszélhetünk, hiszen például *A Nő* a '20as években többször szünetelt, míg a Feministák Egyesületét 1949-ben végleg betiltották, majd csak a rendszerváltással bekövetkező „öntudatra ébredésből nőtt ki a Feminista Hálózat, és a *Nőszemély* folyóirat a kilencvenes években” (Antoni 2012: 176; 2014: 22). Ennek az újjáéledésnek egyik példája, hogy az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesületének (az IFUW – International Federation of University Women hazai tagszervezetének) lapjaként működő, 1935 és 1939 között megjelent *Magyar Női Szemlére* emlékező adtak ki különszámot 2005-ben *Új Magyar Női Szemle* címmel (Dr. Thun Éva főszerkesztésében, az az egyesület Diplomás Nők Magyarországi Szövetsége néven való újjáalakulásának tíz éves évfordulójára). Ezt a *Nőkért* honlap magyar feminizmustörténeti archiváló munkája keretében online közreadta, lásd <http://nokert.hu/index.php/ntoertenet-feminizmustoertenet/ntoertenet/1318-uj-magyar-ni-szemle-a-szemle-palyakon-mkoed-nk-lapja> (letöltés: 2015. V. 28.).

23 Ignotus 1893-tól a *Hét* hasábjain Emma asszony álnéven írt olvasói leveleiben szólt fel a nők jogai, társadalmi, politikai szerepvállalása mellett és a nőkön élcelődő férfiak ellenében. Egy szerepkészletet felvállaló (háztartást vezető, dívatot követő és társasági életet ápoló) de azt ugyanakkor távolsgártartó iróniával szemlélő középosztálybeli nő identitást kreálva magának olyan radikálisan érvelő, de ugyanakkor „könnyed, traccsoló, nőies” hangvételben tudott megszólalni, amelytől a korabeli feminista szerzőnők a sztereotípiák újratemelésétől tartva tartózkodtak (Acsády 1997: 245).

24 Tutsek Anna (1918): Nagy idők. *Magyar Lányok*, nov. 10. XXIV/44: 273–274. o.

A háború végét 1918. december 1-én ismét Tutsek Anna írása üdvözölte „A nő ma” című cikkében,²⁵ amelyben az elmúlt négy év történelmi változásai előidézte nőképváltozásokat összegezte – így e cikk ismertetése épp illő lezárása e tanulmánynak. Tutsek szerint a „szenvetésekkel és idegizgalmakkal” teli események nemcsak egy új, köztársasági államformát eredményeztek hazánkban, hanem egy új kor új hangját is előidézték: olyan asszonyok, leányok, nők hangját, akik már beleszólhattak, akiknek bele kellett szólniuk saját sorsuk intézésébe. A kor szellemének emblematikus figurája is egy rózsás arcú, fehér virágkoszorús, ismeretlen-ismerős újasszonyként körvonalázódott, aki jogokat hozott és kötelességeket, szeretetet és békét, egyenlőséget a munka terén, és minden kívánságot teljesített, csak tudni kellett élni vele. Ez az allegorikus nőalak szelíd, békés derűje éles ellenpontját képezte a háborús férfierőszaknak. A nő metaforikus manifesztációja mellett egy metamorfikus újjászületés alanyaként is testet öltött: a háború előtti „tehetetlen bábból” kötelességtudó, gondolkozó, dolgozó „nagykorú” polgár lett. Cselekvőkészségét és autonómiáját ugyan némileg korlátozta, hogy „a küzdelmek kényszerítő hatására”, „akarva akaratlan”, „a toronymagasra nőtt szenvedésbe” elkerülhetetlenül beleütközve formálódott felelős szubjektummá, és nem önszántából, nem „merész játékból”, hanem „természetes történelmi következményként”. A nők nyilvános társadalmi térben való fokozott térnyerése tehát – a konzervatív és fatalista retorika szerint – nem intellektuális érdemeik, hanem a gazdasági szükségszerűség és a történelmi láncreakció végeredménye volt. A munkavállalás sem annyira a független női tetterő, mint a nőiesen áldozatos felelősségvállalás jegyében nyert értelmet, míg a szabadság mint jog és kötelesség elválasztódott a gondtalan, élveteg szabadosságtól. A háború utáni, új magyar leány maga volt a testet öltött („hússá és vérré vált”) kötelességtudat; férfias és nőies szabadidős szórakozásokról egyaránt lemondva egyénisége elmosódott a közösségben való nem-nélküli feloldódás során:

„Ezek a nők már tudni fogják, hogy a felszabadulás nem jelent visszaélést a szabadsággal és tudni fogják mindenekelőtt is mindenekfölött, hogy az egyenlőség nem azt jelenti, hogy külsőségekben, szokásokban egyenlők vagyunk a férfiakkal s hogy most már minden fiatal leány cigarettázhat az utcán, járhat korcsmába, kávéházba – hanem egyenlőséget jelent a munka és tanulás terén és egyenlőséget a kötelességekben. Mert ma már minden nő tudja, hogy más is van a világon, nemcsak a ruhapróbálás, divattanulmányozás, flirtelés és pletyka-csevegés – és megtanulta már a legfelületesebbje is, hogy hogyan kapcsolódik be az egység sorsa az összességbe. És éppen ezért mert szervesen kapcsolódik bele van kötelessége az egységnek az összességgel szemben. Ami a háború előtt csupa elvontság volt, alkotmánytani lecke, az vérré és hússá vált bennünk; az államnak és egyénnek joga és kötelessége egymás iránt és egymásért. A történelem bennünk játszódott le, országok és népek sorsa bennünk: századokat láttunk összeomlani és születni. Megértünk a történelem-csinálásra.”

25 Tutsek Anna (1918): A nő ma. *Magyar Lányok*, dec. 1. XXIV/46: 309–310. o.

A lap az olvasói azonosulást tehát ugyanúgy „üres szöveghely”-formációval tette lehetővé, mint az első világháború előtt,²⁶ azonban Cilike gondtalan, bájosan szórakozott kisleány figurája helyett négy évvel később, a háború végeztével az öntudatosan önfeláldozó honleány, a gondokról gondolkozó sorstársnő kliséjét kínálta fel a korrekt énkép öntőformájaként.

Összegzésképp elmondhatjuk tehát, hogy a *Magyar Lányok* első világháború alatti lapszámaiban a célközönség hebrencs kisleány helyett kötelességtudó honleányként való megszólítása nem jelentett tartós, valódi elmozdulást a konzervatív, alárendelt feminitás felől az agilisabb, politizáltabb identitásformációk felé, hiszen a nőolvasóknak voltaképpen megkettőzött önfegyelmező gyakorlatnak kellett alávetniük magukat, ha meg akartak felelni az eszményi nőkép beható ismeretére, valamint a nehéz időkben annak elfojtására vonatkozó elvárásoknak is.

Irodalom

Acsády Judit (1997): „A huszadik század asszonya.” A századforduló magyar feminizmusának nőképe. In: Nagy Beáta & S. Sárdi Margit (szerk.): *Szerep és alkotás: Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Debrecen: Csokonai, 243–253. o.

Antoni Rita (2012): A Nő és a Társadalom mai szemmel. *Társadalmi Nemek Tudománya E-folyóirat*, II/3. 173-182. o. <http://tntefjournal.hu/vol2/iss3/antoni.pdf>

Antoni Rita (2014): A magyarországi feminista megmozdulások története. In: Bolemant Lilla (szerk.): *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Pozsony: Phoenix, 19–30. o.

Balászné Magyar Dorottya (2006): Pacifizmus és nőtörténet – A magyar feministák az első világháborúban. In: Bodnár Erzsébet & Demeter Gábor (szerk.): *Állam és nemzet a XIX. – XX. században. A 2006. március 31 – április 1-én megrendezett történész doktoranduszok debreceni konferenciája előadásai*. Debrecen: DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 365–372. o.

Bollobás Enikő (2012): *Egy képlet nyomában. Karakterelemzések az amerikai és a magyar irodalomból*. Budapest: Balassi.

Borgos Anna (2005): Bedy-Schwimmer Rózsa. *Femidok.hu*, márc. 6.

Foucault, Michel (1996): *A szexualitás története. A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz.

Izsák Anikó-Borbála (2014): Éhezik? Fázik? Egyen csokoládét, öblítsen Diana sóborszesszel! A Népszavában megjelent hirdetések 1907 és 1932 között. *Médiakutató*, tavasz, 51–64. o.

Kádár Judit (2002): „Otthonod az uradé.” Három 20. századi magyar képes hetilap nőképe, *Médiakutató*, tél, 78–94. o.

Kelbert Krisztina (2013): A feministák pionírjai vidéken. A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének tevékenysége és szerepe a XX. század első felének magyarországi nőmozgalmában. *Századvég*, II/68, 121–163.o.

Kereszty Orsolya (2011): *A „Nő és a Társadalom” a nők művelődéséért (1907-1913)*. Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet.

Kertész Imre (1975): *Sorstalanság*. Budapest: Magvető.

Maczák Ibolya (2010): Imakönyvek az első világháborúban. *Médiakutató*, tavasz.

Mallász Rita (2007/2009): Cilike, a népnevelő. Női szerepmoделlek és azok identitás-formáló hatása Tutsek Anna *Cilike*-sorozatában. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, Újvidék, Pécsi Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola. Rövidített változata in: Varga Virág & Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének nőirodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó, 218–226. o.

Mekis D. János (2009): A modernség alternatívái – a magyar női irodalom a 20. század első felében. Problémafelvetés. In: Varga Virág & Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének nőirodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó, 11–18. o.

26 Ahogy Acsády Judit elemzéséből kiderül, a századfordulós magyar feminista szerzőnők szerint az új nő, „a huszadik század asszonya” „bájosan régimódi, jó és szerény”, képzett, racionális gondolkodásra, alkotó munkára, gazdasági függetlenségre képes ember, de ugyanakkor tökéletes anya, gondoskodó társ, jó feleség és „minden új szellem daczára magyar asszony marad”, aki a két nem közti harmónia fenntartása érdekében elhatárolódik a férfias szélsőségektől (lásd. cigarettázás, utazgatás, pantalló viselés, csak a hivatásnak élés). (Acsády, 1997: 251-252) Véleményem szerint ez az autonómiára való törekvése mellett is megőrzött konzervatív nőkép köszön vissza Tutsek Anna „A nő ma” című írásában is, amely reprezentatívan tükrözi a Magyar Lányok az első világháború éveit egyre artikuláltabban megfogalmazott nőképét.

- Pető Andrea (1997): „Minden tekintetben derék nők.” A nők politikai szerepei és nőegyletek Magyarországon a két világháború között. In: Nagy Beáta & S. Sárdi Margit (szerk.): *Szerep és alkotás: Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Debrecen: Csokonai, 268–279. o.
- Pintér Szilvia & Török Andrea (2000): Az Én Újságom és a Magyar Lányok című gyermekfolyóiratok az 1910-es és az 1920-as években. *Könyv és nevelés*, 4: 142–149. o.
- Saly Noémi (2013): *Semmiből is finomat. 100 régi-új recept*. Budapest: Libri.
- Schuller Gabriella (2007): Az úttörők. Magyar nő történeti arcképcsarnok. *Rubiconline*. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_uttorok_magyar_notorteneti_arckepcsarnok/
- Sipos Balázs (2010): Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, tavasz, 103–108. o.
- Sontag, Susan (2004): *A szenvedés képei*. Budapest: Európa Kiadó.
- Thun Éva (2005): *Új Magyar Női Szemle Különszám*. Budapest. Online elérhető: *Nőkért.hu* honlap. <http://nokert.hu/index.php/ntoertenet-feminizmustoertenet/ntoertenet/1318-uj-magyar-ni-szemle-a-szellemi-palyakon-mkoed-nk-lapja>
- Vészi Margit (1915): *Az égő Európa*. Budapest: Dick Manó.
- Vészi Margit (1918): *Útközben*. Budapest: Singer-Wolfner.
- Wolf, Naomi (1999): *A szépség kultusza*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Woolf, Virginia (2006): *Három adomány*. Budapest: Európa Kiadó.
- Žižek, Slavoj (2002): *Welcome to the Desert of the Real! Five Essays on September 11 and Related Dates*, London: Verso.

Kérchy Anna irodalmár, a Szegedi Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézetének adjunktusa, ugyanitt a Társadalmi Nemek Tudománya Kutatócsoport (TNT) tagja. Főbb kutatási területei a társadalmi nemek tudománya, a test elméletei, a feminista és posztstrukturalista irodalom- és szubjektumelmélet, a 19. századi és a posztmodern nőirodalom, gyermekirodalom és fantasztikus irodalom, valamint a kulturális reprezentációk intermedialis aspektusai. *A Body-Texts in the Novels of Angela Carter. Writing from a Corporeographic Point of View* (Edwin Mellen, 2008) című könyv szerzője, szerkesztője a *Postmodern Reinterpretations of Fairy Tales* (Edwin Mellen, 2011) és társszerkesztője a *What Constitutes the Fantastic?* (JatePress, 2010), *The Iconology of Law and Order* (JatePress, 2012), és az *Exploring the Cultural History of Continental European Freak Shows* (Cambridge Scholars, 2012) című tanulmányköteteknek, illetve a készülő *Feminist Interventions in Intermedial Studies* című *EJES*-különszámnak (2017).